

Received / Geliş
12.11.2017

Article History
Accepted / Kabul
08.12.2017

Available Online / Yayınlanma
15.12.2017

THE EFFECTS OF URBAN TRANSFORMATION ON WORKING RELATIONS IN THE ROMANY DISTRICTS: A CASE STUDY OF GAZIPAŞA DISTRICT, SAKARYA

ROMAN MAHALLELERİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN ÇALIŞMA
İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ: SAKARYA GAZIPAŞA
MAHALLESİ ARAŞTIRMASI¹

Akın ÖZDEMİR²

Abstract

Urban transformation projects affect the dynamics of social life in the various field. The aim of the study is to determine the effects of urban transformation practices on Romany labour relations in Romany districts. In the scope of the research, interviewed with 15 Romanies before the urban transformation in 2014, and 13 Romanies during the urban transformation in 2017 in Gazipaşa district, which was once the largest Romany town in Sakarya and where urban transformation is now beginning. Findings are interpreted with descriptive analysis. According to the results of the research; urban transformation practices affect the peculiar and mostly self-enclosed labour relations of Romany districts. As a result, the Romany professions are facing the danger of extinction. Furthermore, Romanies faced with various problems such as discrimination in working life, social exclusion, informal employment, severe working conditions and working poverty under the influence of urban transformation.

Keywords: Romany, gypsy, urban transformation, labour relations.

Özet

Kentsel dönüşüm projeleri birçok alanda toplumsal hayatın dinamiklerini etkilemektedir. Çalışmanın amacı Roman mahallerindeki kentsel dönüşüm uygulamalarının Romanların çalışma ilişkileri üzerindeki etkilerini tespit etmektedir. Araştırma kapsamında bir zamanlar Sakarya'nın en büyük Roman Mahallesi olan ve günümüzde kentsel dönüşümün başladığı Gazipaşa Mahallesi'nde 2014'te kentsel dönüşüm öncesinde 15 Romanla ve 2017'de kentsel dönüşüm sırasında 13 Romanla yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bulgular betimsel analizle yorumlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; kentsel dönüşüm uygulamaları Roman mahallelerinin kendine özgü ve çoğunlukla dışa kapalı çalışma ilişkilerini etkilemektedir. Sonuç olarak bu durum Roman mesleklerinin yok olmasına zemin hazırlamakta ve istihdam piyasalarında talep edilen niteliklerden yoksun Romanların çalışma hayatında karşılaştıkları ayrımcılık, sosyal dışlanma, kayıt dışı istihdam, ağır çalışma koşulları ve çalışan yoksulluğu gibi sorunları daha derinden tecrübe etmelerine zemin hazırlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Roman, çingene, kentsel dönüşüm, çalışma ilişkileri.

¹ Bu çalışma, 3-5 Kasım 2017 tarihleri arasında Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi ev sahipliğinde RessCongress tarafından düzenlenen I. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

² Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı

Giriş

Kentsel dönüşüm tartışmaları gerek politik söylemlerde gerekse medyada sıklıkla ele alınan konular arasındadır. Konunun bu denli gündemde oluşu akademik yazında da çalışmaların geniş bir tabana yayılmasına olanak tanımaktadır. Artan nüfus sayesinde her geçen gün çeperleri genişleyen kentsel alanlar Roman mahallelerini de kent merkezlerine doğru itmektedir. Bu durum getto görünümündeki Roman mahallelerinin kentsel dönüşüm projelerinin önemli gündem maddeleri arasında yer almasına olanak tanımaktadır. Kentsel dönüşümün Romanların kendilerine has yaşam biçimleri üzerinde etkileri ve Roman kültürüne yönelik dönüştürücü baskısı bağlamında sıklıkla tartışılmaktadır. Bu etkiler Romanlara yönelik projelerin hedeflenen etkileri (sosyal içerme ve bütünleşme bağlamında) sağlayıp sağlamaması konusunda gerçekçi analizleri gerekli kılmaktadır.

Çalışmanın amacı Roman Mahallelerinde gerçekleşen kentsel dönüşüm projelerinin Romanların çalışma ilişkileri üzerinde etkilerini araştırmaktır. Kentsel dönüşüm projelerine etnik bir grup üzerinden ve çalışma ilişkileri perspektifinden yaklaşılması özgün bir alan araştırmasını da bünyesinde barındırarak konuya ilişkin yazınsal bir boşluğun doldurulması anlamında önemlidir. Ayrıca çalışmanın iki farklı dönemi kapsamı -metodolojik anlamda özgün bir yapılanma çerçevesinde- dönemsel kıyaslamalar yapılmasına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda çalışma 3 kısım üzerine kurgulanmıştır. Birinci kısımda Romanların Türkiye'deki yaşam biçimleri kısaca ele alınmıştır. İkinci kısımda Romanların çalışma ilişkileri ve Roman mahallelerinde kentsel dönüşüm politikalarına ilişkin tartışmalar ele alınmıştır. Son bölümde ise yaşanan kentsel dönüşümün Romanların çalışma ilişkilerinde doğurduğu sorunlar tartışılmıştır. Tüm kısımlarda ele alınan konular yapılan alan araştırmasında elde edilen bulgularla desteklenerek yorumlanmıştır.

Türkiye'de Romanlar

Romanlar Türkiye'de yaşayan kültürel ve etnik farklılıklara sahip topluluklardan birisidir. Bu topluluğa mensup bireylerin ne şekilde adlandırılacakları Romanlara yönelik yapılan araştırmalarda karşılaşılan temel sorunlar arasındadır (Ürer, 2012: 247). Romanlar yaşadıkları bölgelere göre farklı isimlerle anılmaktadır. Bu isimler Erzurum, Artvin, Bayburt ve Sivas'ta "Poşa"; Van, Hakkari, Mardin ve Siirt'te "Mutrip"; İç Anadolu Bölgesi'nde "Elekçi"; Akdeniz Bölgesi'nde "Arabacı"; Kayseri, Adana, Osmaniye ve Çorum'da "Haymantos" olarak kullanılmaktadır. Balkanlardan göç eden, ağırlıklı olarak Trakya yöresi olmak üzere Marmara ve Ege bölgelerine yerleşen topluluklar için "Roman" kavramı kullanılmaktadır. Bölgelere göre farklılık göstermesine rağmen Türkiye'de halk arasında bu topluluklar "Çingene" olarak bilinmektedir (Özkan, 2000: 31).

Temmuz 2006-Ocak 2008 arasında Edirne Roman Derneği (EDROM), Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD) ve Avrupa Roman Hakları Merkezi (ERRC) tarafından gerçekleştirilen alan araştırmasında Türkiye'de bu topluluğun Romanlar, Domlar ve Lomlar olarak üç ana gruba ayrıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu araştırmada Çingene kavramı bu üç grubu kapsayacak biçimde kullanılmıştır (EDROM vd., 2008: 53-54). Benzer şekilde Andrews (2008), Yoors (2005), Martinez (1992) ve Özkan (2000)'da çalışmalarında Çingene kavramını kullanmıştır. Ancak günümüzde Çingene kavramı işe yaramazlık, ahlaksızlık, hırsızlık, dilencilik, eğitim seviyesinin düşük olması gibi olumsuz çağrışımları içerecek şekilde kullanılmaktadır (Ürer, 2012: 248). Bu durum Türkçede bazı deyimlerde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Çingeneleşmek: Cimrilik; Çingene Kavgası: Küfürlü Kavga, Çingene Çergesi: Pis Yer; Çingene Parası: Bozuk Para anlamında bunlardan bazılarıdır (Ünaldı, 2012: 621).

1978'de gerçekleştirilen 2. Dünya Çingenerler Konferansı'nda, Çingene kavramına atfedilen olumsuz çağrışımlardan dolayı Çingene yerine Rom (adam, insan) kelimesinden gelen Roman kavramının kullanılması kararlaştırılmıştır (Yanıkdağ, 2012: 248). Çalışmamızda kavram bütünlüğü sağlamak adına Roman kavramı kullanılmıştır. Ancak Aksu (2006: 20) ve Marsh (2008a: 20) gibi Çingene kavramının bir etnik kimliğin getirisi olduğunu ve olumsuz çağrışımlardan arındırmak için ısrarla kullanılması gerektiğini savunan araştırmacılar da bulunmaktadır.

Romanlarla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde Romanların dünyanın birçok bölgesinde yaşamlarını sürdürdükleri, farklı isimlerle anıldıkları, kendilerine özgü yaşam tarzları, meslekleri ve kültürleri olan bir topluluk oldukları belirtilmektedir. Romanların kökenleri, kimlikleri ve kültürlerine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Ancak kökenlerine ilişkin genel kabul gören kanı Hindistan'dan göç ederek Avrupa kıtasına ve Anadolu'ya geldikleri yönündedir (Yağlıdere, 2011: 19). Fraser'e (2005: 30) göre 1940'larda Romanlar üzerinde yapılan genetik araştırmalardan elde edilen bulgular Hint kökeninden geldiklerini doğrular niteliktedir. Benzer biçimde Özkan'da (2000: 10-11) Romanların dilleri üzerinde yapılan bazı araştırmaların onların Hint kökenli olarak kabul edilmesine neden olduğunu savunmaktadır. Ancak bu durumun aksini savunan araştırmacılar da bulunmaktadır. Asseo'ya (2004: 14) göre Romanların kökeni Mısır'a dayanmaktadır. Kenrick'e (2006: 18) göreyse Romanlar 7. ve 10. yüzyıl arasında Hindistan'dan İran'a giderek burada Rom adı altında bir topluluk oluşturmuşlardır. Günümüz Romanlarının kökeniyse bu topluluğa dayanmaktadır.

Türkiye'ye yerleşen Romanların kökenleri hakkında da farklı görüşler bulunmaktadır. Marsh'a (2008b: 5) göre kökenleri Eskişehir civarında yaşamış Frigyalılar'dan oluşan bazı gruplara dayanmaktadır. Sampson'a (1923) göre Kuzeybatı Hindistan'dan 10. yüzyılın başında Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır (Aktaran: Arayıcı, 2008: 235). Marushiakova ve Popov 'a (2006: 14) göre Anadolu'nun Romanlarla ilk teması Selçuklular döneminde gerçekleşmiştir. Ancak Selçuklular dönemindeki bu temas Romanların Anadolu üzerinden Avrupa'ya göç etmesiyle sınırlı kalmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde Romanlar Rumeli başta olmak üzere geniş bir coğrafi alana yayılmıştır. Osmanlı Devletinin Balkanlardaki hakimiyetiyle birlikte Romanların bir bölümü Avrupa'nın içlerine göç etmiştir. Diğer bir bölümüyse Balkanlar'da kalarak yerleşik hayata geçmiştir (Marushiakova ve Popov, 2006: 30). Romanların büyük bir bölümünün göçebe olarak yaşaması Osmanlı Devleti'nin onlardan düzenli biçimde vergi alamamasına neden olmuştur. Bu nedenle Balkanlar'da yeni fethedilen yerlerden Romanlara toprak vererek yerleşik hayata geçmeleri teşvik edilmiştir. Ayrıca fethedilen bu toprakların güvenliğinin sağlanması için Romanlar sınır muhafızı olarak görevlendirilmiştir. Bu durum Romanların Trakya ve Balkanlar'da yerleşik hayata geçerek ağırlıklı olarak bu bölgelerde ikamet etmelerine neden olmuştur (Özkan, 2000: 23).

Anadolu üzerinden Avrupa'ya göç etmiş Romanların 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Avrupa'dan Türkiye'ye zorunlu biçimde göç ettikleri görülmektedir. Lozan Barış Antlaşması'nda kabul edilen Türk ve Rum nüfusunun mübadelesine ilişkin imzalanan protokol gereğince Türkiye'ye 500.000'e yakın kişi göç etmiştir. Bu göçmenler arasında ataları Anadolu topraklarından Balkanlar'a göç eden Romanlar da bulunmaktadır. Günümüzde Türkiye topraklarında yaşayan Romanların tamamına yakını nüfus mübadelesi sırasında Avrupa'dan Türkiye'ye gelen bu göçmenlerden oluşmaktadır. Örneğin; günümüzde Tekirdağ ve Sakarya illerinde bulunan Romanların tamamına yakını Bulgaristan'dan göç etmiştir. Benzer şekilde Ege ve Marmara bölgelerinde bulunan Romanların önemli bir kısmı Yunanistan ve Yugoslavya'dan gelmiştir (Özkan, 2000: 21-23).

Türkiye’de Romanların Yapısı

Romanlar yaşadıkları toplumun kültürüne, dil ve dinine kolaylıkla ayak uydurabilen topluluklardır. Bu durum onların yaşadıkları ülkelerde farklı yaşam biçimlerini benimsemelerine neden olmuştur (Türkdoğan, 2013: 396). Bu bağlamda çalışmanın bu kısmında Türkiye’de yaşayan Romanların demografik yapıları yerleşim yapıları ve hane yapıları incelenmiştir.

Demografik yapı

Türkiye’de nüfus sayımlarında etnik ve kültürel değişkenlere göre ayrı bir kayıt tutulmaması nedeniyle Romanların demografik yapıları hakkında resmi veriler bulunmamaktadır. Roman nüfusuna ilişkin son kapsamlı veriler Anadolu ve Rumeli’de yaşayan ve sadece vergi ödeyen erkeklerin kayda alındığı 1695’e ait Osmanlı kayıtlarında bulunmaktadır (Marushiakova ve Popov, 2006: 65). Ancak yapılan akademik çalışmalar en fazla Roman nüfusunun yaşadığı bölge olarak Marmara’yı ön plana çıkarmaktadır. Marmara Bölgesi’ni sırasıyla Ege, Akdeniz, İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri izlemektedir (Özkan, 2000: 38).

Dünya Bankası Roman nüfusuna ilişkin tahmini veriler yayınlamaktadır. Buna göre Türkiye’nin yanında Bosna Hersek, Polonya, Hırvatistan, Slovenya gibi ülkeler toplam nüfusunun %0-%2’si aralığında Roman nüfusuna sahiptir. Bulgaristan, Romanya ve Makedonya’da bu oran %8-%12 aralığında tahmin edilmektedir (Worldbank, 2014). Avrupa Birliği Konseyi Dünya Bankasından farklı biçimde Türkiye’de bu oranının tahmini olarak %3.7 civarından olduğunu açıklamıştır. Buna göre 2013 itibarıyla Türkiye’de yaşayan toplam Roman sayısının ortalama 2.750.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Avrupa kıtasında ortalama 11.260.000’e yakın Romanın yaşadığı tahmin edilen bu verilere göre Türkiye Avrupa’da sayısal olarak Romanların en fazla yaşadığı ülke konumundadır. Ancak genel nüfusa oranla bakıldığında Bulgaristan, Makedonya ve Romanya en yoğun Roman nüfusuna sahip ülkelerdir (Council of Europe, 2014).

Yerleşim yapıları

Yerleşik düzene geçmemiş göçebe Romanlar yaşam biçimlerinde kırsal özellikler taşımaktadırlar. Bu yapı Romanların ekonomik koşullarının ve yaşam biçimlerinin şekillenmesinde kuşaklar boyunca süren etkiler yaratmaktadır. Yaşam biçimini belirleyen bu özellikler göçebe Romanların yerleşim yapılarını da şekillendirmektedir (Kaya,2007:123). Göçebe Romanlar yaşadıkları bölgenin iklim özelliklerine bağlı olmak üzere genellikle kış aylarında belirli bir bölgede sabit kalmaktadırlar. Motorlu ya da motorsuz araçlarla taşıdıkları basit yapılı, hafif ve küçük barınaklarda yaşamlarını sürdürmektedirler (Martinez, 1992: 57-58).

Göçebe Romanlar geçimlerini sağlayabilmek adına köylere çeşitli mal ve hizmetler götürmek, tarım ürünlerini toplamak, tamircilik, mevsimlik peyzaj işleri ve müzisyenlik gibi işlerle uğraşmaktadırlar (Fraser, 2005:189).

Sanayi Devrimi’nin etkileriyle beraber köylü ve zanaatkarların kırsal alanlardan uzaklaşarak şehirlerde sanayi sektöründe çalışmaya başlamaları 18. yüzyıldan itibaren İngilizler üzerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu etki zamanla İngiltere sınırlarını aşarak birçok ülkede kendini göstermiştir. Ancak Romanların ağırlıklı olarak yaşadıkları Balkanlar’da bölgenin politik yapısı sebebiyle bu etkiler uzun bir süre görülmemiştir. Bu sebeple Romanlar sanayileşmenin etkisini göstermediği bu kırsal yapıda uzun süre göçebe yaşamlarına devam edebilmişlerdir. Ancak 1980’lerden itibaren küreselleşmenin yarattığı etkiler Romanların göçebe yaşam tarzı üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. El yapımı ürünlere olan talebin azalması,

ucuz maliyetli ev eşyalarının tamirciliğe olan talebi azaltması, tarım sektörünün gittikçe daralması gibi etkiler Romanların göçebe yaşam biçimlerini gittikçe zora sokmaktadır (Fraser, 2005:182-192).

Hane yapıları

Romanların hane yapılarına yönelik yapılan araştırmalar genel olarak kalabalık aileler halinde yaşadıklarını göstermektedir (Yağlıdere, 2011: 47). Bu geniş aile yapısı çoğunlukla erken yapılan evlilikler neticesinde çocukların belirli bir süre ayrı eve çıkmamalarından kaynaklanmaktadır. Araştırmalar çocuklarının ortalama 13-17 erkeklerince 15-19 yaşlarında evlendiklerini göstermektedir. Bu erken evlilikler neticesinde fazla çocuk sahibi olunması da hanelerin kalabalıklaşmasına yol açmaktadır (Özkan, 2000: 89-96). İzmir genelinde Romanlar üzerinde yapılan bir araştırmaya göre hanelerin yaklaşık %40'ı beş kişi ve üzerinde kişinin yaşadığı ailelerden oluşmaktadır (Toprak vd., 2007: 17). İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) tarafından yapılan bir diğer araştırmaya göre bu oran %45 civarındadır (İBB, 2004: 75).

Roman hanelerinde kadınlar ve çocuklar genellikle aile ekonomisine destek olmak amacıyla çalışmaktadır. Bu durum çocuklar arasında görülen düşük okullaşma oranlarını da açıklar niteliktedir. Kadınların bohçacılık, temizlikçilik, çiçekçilik gibi ayrı işlerde çalışmakla beraber sepetçilik ve kağıt toplayıcılığı gibi işlerde ailenin diğer üyelerine de yardım ettikleri görülmektedir. Hanedeki bireyleri kadın, çocuk ayrımı yapmadan çalışmaya iten sebeplerin başında kalabalık hane nüfusunu geçindirmek için hane reisi olarak kabul edilen babanın yeteri kadar gelir elde edememesi gösterilebilir (Özkan, 2000: 47-51).

Kentsel Dönüşüm ve Romanların Çalışma İlişkilerinde Karşılaştıkları Sorunlar: Sakarya Gazipaşa Mahallesi'ne Yönelik Bulgular

Çalışma ilişkileri kavramı en özlü biçimiyle üretim sürecinde işgücü içerisindeki farklı statüler arasındaki ilişkiler olarak tanımlanabilir. Bu ilişki son derece karmaşık olup sosyolojik, iktisadi, siyasi ve hukuki boyutları bünyesinde barındırmaktadır. Endüstri ilişkileri kavramıysa bu ilişkinin taraf ve boyutlarını daha dar bir kapsamda ele alarak işçi, işveren ve bunların temsilcileriyle sınırlandırmıştır (Makal, 2002: 23). Çalışmamızın istihdam, yoksulluk, etnik köken gibi farklı değişkenleri bir arada barındırması sebebiyle daha geniş bir kapsama sahip çalışma ilişkileri kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Araştırma 2015'te başlayan kentsel dönüşümden önce Sakarya'nın en büyük Roman Mahallesi olarak kabul edilen Sapanca ilçesine bağlı Gazipaşa Mahallesinde yapılmıştır. Bulgular iki farklı dönemde toplanmıştır. 2014'te toplanan ilk kısım veriler 15 Roman ile yapılan görüşmelerden oluşmaktadır. Veriler 2014'te yapılan farklı bir araştırma esnasında katılımcıların ısrarla vurguladıkları "kentsel dönüşüm" projesine yönelik özgün verilerdir. Bu tarifte mahalle henüz kentsel dönüşüme uğramamıştır. 2017'de toplanan ikinci kısım veriler ise aynı mahallenin kentsel dönüşüme uğradıktan sonraki durumunu yansıtmaktadır. Bu dönemde 13 Roman ile görüşülmüş olup bunlarda 3'ü ayrıca 2014'te görüşme yapılan Romanlar arasında yer almaktadır. Bulgular betimsel analizle aktarılarak yorumlanmıştır. Bu kapsamda; Roman mahalleri ve kentsel dönüşüm, Roman meslekleri ve kaybolan meslekler, çalışma hayatında ayrımcılık, sosyal dışlanma, enformel sektörde istihdam, ağır çalışma koşulları ve çalışan yoksulluğu görüşmeler kapsamında belirlenen temalardır. Temaların belirlenmesinde ilgili literatür taraması ve görüşmelerde elde edilen bulgular yönlendirici olmuştur.

Türkiye'de resmi kanallardan etnik köken bağlamında yayınlanmış istatistik veriler bulunmamaktadır. Araştırmanın gerçekleştirildiği Gazipaşa Mahallesine ilişkin bilgiler

Gazipaşa Mahallesi muhtarlığı ile yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Buna göre kentsel dönüşümden önce yaklaşık 3000 Romanın yaşadığı mahallede kentsel dönüşümün ardından bu sayı 1000'in altında tahmin edilmektedir. Kentsel dönüşüm sonrası kendilerine verilecek konutları kabul etmeyen Romanların önemli bir kısmı arazilerinin satış bedelini alarak Sakarya'nın farklı ilçelerine ve mahallelerine yerleşmişlerdir. Yaklaşık 1000 civarında Roman ise Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından yaptırılan konutlara yerleşerek konut sahibi olmuştur. Bu süreçte konutların ve Romanların sahip oldukları arazilerin değerleri tespit edilerek aradaki farkın taksitlerle ödenmesi konusunda mahalle sakinleriyle anlaşılmıştır. Gazipaşa Mahallesinde kentsel dönüşümün ardından Romanlara yönelik 12 konut inşa edilmiştir. Bunların 2 tanesi yaşlı ve engellileri yönelik sosyal konutlardır. Ayrıca inşa edilen 20 konut ise Romanların dışındaki bireylere satılmak üzere yapılmıştır. Araştırma esnasındaki gözlemlerimize göre konutlar arasında ciddi bir kalite farkı bulunmaktadır. Bu durum konut fiyatlarında da kendini göstermektedir. Romanlara verilen 3 odalı evlerin piyasa değeri yaklaşık 70-80 bin Türk Lirası civarındayken diğer konutlar ortalama 200-300 bin Türk Lirası arasında satışa sunulmaktadır. Araştırma kapsamında 2014'te elde edilen veriler M 2014, 2017'de elde edilen verilerse M 2017 biçiminde kodlanmıştır. M1, M2 ve M3 iki farklı dönemde aynı kişilerle yapılan görüşmeleri içermektedir.

Roman mahalleleri ve kentsel dönüşüm

Sanayileşmenin artan etkisi ve kentlerin gün geçtikçe büyüyüp kalabalıklaşması barınma sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu sorun farklı ekonomik güce sahip insanların bir arada yaşamalarını zorlaştırmakta ve aynı kentsel alanlarda farklı refah düzeyine sahip bölgelerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Giddens, 2013: 971). Amerika'da "getto", Fransa'da "banliyö", İtalya'da "quarteriperiferici (dış mahalle)", İsveçte "problemomrade (sorunlu bölge)", Brezilya'da "favela (teneke mahalleler)" gibi isimler mekansal hiyerarşide yaşam kalitesi anlamında en alt sıralarda yer alan bölgeler için kullanılmaktadır (Wacquant, 2011: 11). Benzer bir durum Roman mahalleleri için de geçerlidir.

Türkiye genelinde birçok Roman Mahallesi kent merkezlerine yakın yerlerde ya da kentsel dönüşüm projeleri kapsamında gelecek vaat eden arazilerde bulunmaktadır. Son yıllarda TOKİ ve yerel yönetimler aracılığıyla bu mahalleler kentsel dönüşüm kapsamına dahil edilmeye başlanmıştır. Ancak ERRC'nin raporuna göre bu durum bir takım problemleri de beraberinde getirmektedir. Örneğin; 2010 yılında İstanbul Sulukule'de yürütülen kentsel dönüşüm projesi kapsamında bir Roman mahallesinin yıkımına başlanmış ve inşa edilen konutlar arazilerin eski sahipleri olan Romanlar tarafından karşılanamayacak seviye de pahalı olduğu için eleştirilmiştir. Benzer sorunlar Sakarya Gazipaşa Mahallesi (Kestanelik Mevki) ve İzmir Çaybaşı mahallesi gibi bölgelerde de yaşanmıştır. Ayrıca konutların inşası sırasında Romanların başka bölgelerde ikamet etmek zorunda kalmaları eğitim ve istihdam alanlarına erişim gibi bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir (ERRC, 2012: 17-18).

Gazipaşa mahallesinde *kentsel dönüşüm projesine ilişkin -dönüşüm öncesi ve sonrasında- katılımcı görüşleri şu şekildedir:*

"Yapacakları evler küçük. Biz 9 kişi yaşıyoruz bu evde. Satmıyorum diyorum zorla satacaksın diyorlar. Apartmanda küçücük eve nasıl sığacak bunca adam soran yok. En iyisi satıp gitmek. Verdikleri parayla Adapazarı'ndan ev alamazsın. Evimizden olduk kiraya nasıl çıkacağız bakalım (M1, 2014)."

"Biz iyiydik bu mahallede. Hiç yoktan dışarıyla bir alıp vermediğimiz olmazdı. Şimdi mahalle dışına çıksan buradaki gibi yaşayamazsın. Biz eşit

değiliz ki onlar gibi normal şehirlerde yaşayalım. Komşu bilmezler bizi, yüzümüze bakmazlar (M6, 2014).”

“Sapanca'nın merkezinde sayılır bu mahalle. Şu kocaman eve 40 bin teklif etti devlet. Ben vereyim 40 bini bana da alsın bu evden bir tane. O kadar arazisi var bilmem neyi var. Diyorlar ki ev eski. Sen zaten evi yıkmayacak mısın kardeşim? Eski olsa da yıkacaksın, yeni olsa da yıkacaksın (M11, 2014).”

“Tuvaleti yok, banyosu yok bu eski evlerin. Tamam yıksınlar, yapsınlar yenilerini. Ama para vermiyorlar elimizdeki evlere. Diyor ki üzerine bu kadar para vereceksin. Taksitle ödeyeceksin. Sor bakayım mahallede kaç kişinin düzgün işi var. Kaç kişi ödeyebilecek bu taksitleri. Yarısı yazın çalışır kışın işsizdir bunların (M14, 2014).”

“Şehirde yaşamak zor. Mahalledeyken bir eksiğin oldu mu komşunun kapısını çalardır. Şimdi Romanız diye apartmanın toplantısına bile çağırılmaz beni. Yönetici gelir şikayete. Yok çocuklar şunu yaptı yok çöpü oraya koyma. Başkası yapsa söylemez ama şimdi böyle. Biz alışmışız abi gecekonduda oturmaya. Buralarda çok mutsuzuz çoluk çocuk. Sorsan daha yeni daha lüks her şey. Ama özlüyorum mahalleyi. Orada Roman olmak ayıplanacak, utanılacak bir şey değildi (M1, 2017).”

“Yaptıkları eve bak. Ortada bir koridor. Hem tuvalet hem banyo hem odalar oraya bakıyor. Şimdi bizim gelin affedersin heladan çıkacak, bizi görüyor. Çoluk çocuk odasına çekilecek bir sürü ses. Gel bak böyle ev mi olur. Kandırdılar bizi (M4, 2017).”

“Yaptıkları evlere bak. Şu iki binayı yaşlılara, özürülere yaptık dediler. Gir bak içine asansör yok. Evleri yapalı 2 sene olmadı daha. Gir bak içlerine süreklı sorun. Zaten yaptıkları evler bana uyar mı hiç düşünmediler. Bahçe desen küçük, ev desen ufacak. Duvarlardan ses geliyor, soğuk geliyor. Yan tarafla aynı evde kalıyoruz sanki. Birde üstüne bir sürü para istediler (M7, 2017).”

“Yüzüne bakan yoktu mahallenin. Şimdi yukarılara (mahalleye yakın olan ve Sapanca Gölü'nü gören tepeler vurgulanıyor) villalar yapılıncaya değer kazandı buralar. Paramız olsa zaten evlere bakarız. Ben sana ev yapacağım sonra hem senin arazini ucuza alıp hem seni borçlu çıkaracağım demek kolay. Ne güzel iş (M13, 2017).”

Avrupa Roman Hakları Merkezi (ERRC)'nin 2012 tarihli raporuna göre Romanlar genellikle düşük yaşam kalitesine sahip konutlarda barınmaktadır. Genel olarak altyapının, sağlık ve hijyen koşullarının yetersiz olduğu gecekondularda, tapusuz konutlarda, bir ya da iki odalı evlerin ağırlıklı olarak bulunduğu yoksul mahallelerde ikamet etmektedirler. Birçok Roman mahallesinde altyapı sorunları nedeniyle elektrik, su, kanalizasyon sistemi ve ulaşım gibi temel olanaklar kısıtlı durumdadır (ERRC, 2012: 17). Roman mahalleleri toplumsal algıda şehrin kıyısındaki “sakıncalı” mekanlar olarak görülmektedir. Şehrin güvenliği ve toplumun refahı için sakıncalı olarak görülen bu mekanlar genel olarak suç ve kayıt dışılığın merkezi olarak görülmektedir. Yarattıkları kayıt dışı ekonomi ve barındırdıkları olumsuz yaşam koşullarıyla birlikte bu mahalleler şehirlerin “Roman Gettolarına” dönüşmüş durumdadır (Akkan vd., 2011: 33). Bu eksikliklerin yanı sıra Romanların yaşam biçimleri dolayısıyla toplumsal hayata ayak uyduramadıkları da görülmektedir. Yerleşik hayat tarzı Romanlar için geleneksel konutlarda yaşamlarının sürdürebilmek açısından çeşitli sorunlar ortaya çıkarmıştır. Şehir hayatında düzenli bir işin gerekliliği, eğitim imkanlarından yararlanma konusundaki eksiklikler ve sahip oldukları mesleklerin öneminin azalması

Romanların sosyal ortama olan uyum sürecini zorlaştırmaktadır (Kaya, 2007: 124-125).

Roman meslekleri ve kaybolan meslekler

Romanların yerleşim yapılarında olduğu gibi meslek seçimlerinde de yaşam biçimleri önemli etkiye sahiptir. Göçebe yaşam tarzı onların düzenli bir iş kurlmaları yönünde engel teşkil etmektedir. Yerleşik düzene geçmiş Romanlarsa yaşam biçimlerinin etkisiyle şehir hayatına ve sanayi toplumunun yapısına yeterince ayak uyduramamaları sebebiyle çoğunlukla düzenli bir işe sahip olamamaktadır (Özkan, 2000: 87).

Bölgelere göre değişiklik göstermekle beraber genel olarak Romanlarla özdeşleşmiş meslekler arasında; demircilik, hurdacılık, kağıt toplayıcılığı, hamallık, nalbantlık, ayakkabı boyacılığı, bakırcılık, kalaycılık, sepetçilik, elekçilik, seyislik, çiçekçilik, falcılık, müzisyenlik, bohçacılık gibi meslekler bulunmaktadır. Ayrıca son yıllarda peyzaj işleri Roman kadınlar arasında gittikçe yaygınlaşmaktadır (Özkan, 2000: 85-88).

Kalabalık hane yapıları, erken gerçekleşen evlilikler, maddi imkansızlıklar ve toplum tarafından geliştirilen ayrımcı ve dışlayıcı tavırlar Romanların eğitim seviyeleri üzerinde etkili olmaktadır. (ERRC, 2012: 19). Bu nedenlerle ortaya çıkan eğitim seviyesinin düşüklüğü zaman içinde gelecek nesillerin çalışma ilişkilerini olumsuz etkileyen bir döngü oluşturmaktadır. Roman mahalleleri içerisinde okuyarak meslek sahibi olmuş, rol model oluşturacak bireylere fazla rastlanmaması eğitimle kurulan ilişkinin zayıflığını pekiştirmektedir (Akkan vd., 2011: 68). 2011'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen Roman Çocuklar ve Eğitim Çalıştayı'nda Romanlar arasında ilköğretimde okula kayıt oranlarının düşüklüğü, okul terk oranlarının yüksekliği ile birlikte yüksek devamsızlık oranlarının bulunduğu çalıştay sonuç raporuyla teyit edilmiştir. Raporda bu durumun düzenli ve güvenceli bir iş bulma konusunda Romanların durumunu güçleştirdiği belirtilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2014).

Romanların mesleki eğitimden yoksun oluşları da istihdam sorununu doğrudan etkilemektedir. Gelişen teknoloji ve artan rekabet ortamı Romanların geleneksel olarak yürüttükleri meslekler üzerinde doğrudan etki yaratmaktadır. Mesleki eğitim imkanlarından yararlanılmaması Romanların kendilerini gündelik işlerde yararlanan ucuz işgücü olarak bulmalarına sebep olmaktadır (Yanıkdağ, 2012: 263). Gelişen teknoloji neticesinde emek yoğun işlere olan talebin azalarak hizmetler sektörünün büyümesi geleneksel Roman mesleklerini kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Seri üretim neticesinde üretilen ürünlerin fiyatlarının el emeği ürünlere göre düşük oluşu sepetçilik, kalaycılık, elekçilik gibi mesleklerin varlığını tehdit etmektedir. Bu mesleklere olan talebin azalması ve kazançlarının düşük oluşu mesleklerin gelecek nesillere aktarılmamasına neden olmaktadır. Ancak hurdacılık, hamallık ve kağıt toplayıcılığı gibi emek yoğun çalışmayı gerektiren ve uzmanlık istemeyen bazı meslekler varlıklarını sürdürmektedir (Özkan, 2000: 83-88).

Kentsel dönüşümün *Roman meslekleri* üzerindeki etkileri katılımcılar tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

"Biz hurdacılık yaparız. Ne bulursak toplarız. Bak evin bahçesine, neyim var neyim yok burada. Ama şimdi taşınacağız buralardan. Dönüşüm dediler tadı tuzu kalmadı buraların. Mesleği bırakacağız, iş bakacağız ortalıkta. Yoksa gidip nereye koyacaksınız topladıklarınızı apartmanda. Bahçeye koysan olmaz. Yeni evlerde kömürlük yok, bahçe bile yok (M2, 2014)."

“Dönüştürsünler bakalım. Yollayacaklar insanları buralardan. Sırf gitsinler, mahalleyi bıraksınlar diye bunlar. Ben sepet örer satarım. Alsınlar bu evi bakalım nasıl yapacağız işimizi. Hiç düşünen yok nasıl geçinir ne yer ne içer bu adamlar. Bu mahallede sepet yapıp satarsın. Kimseye eyvallah etmezsin. Ama şehre gidince nerde yapacaksın sepeti? Nereden toplayacaksın malzemeyi (M7, 2014)”

“Ben oldum olası gitmek istedim mahalleden. Ama dışarı çıkınca anlıyorsun kıymetini. Bu mahallenin günahı bu mahallede kalır. Ama dışarı çıkarsan zor. Yarısı toplayıcılıkla geçiniyor bu mahallenin. İşe yarar bir şeyler bulup toplayacaksın. Ama dışarıda aynı işi yapınca dilenci sanıyorlar seni. Üstün başın pis olunca yanaşmıyorlar. Bak kalaycılar vardı, kağıt toplayan plastik-metal toplayanlar vardı. Şimdi ayrılırlarsa mahalleden kimse yapamaz işini. Bahçesi olmayan yerde yapılmaz bu işler. Zaten bahçesi olsa da zabıtalara izin vermez. Ama burada öyle değil. Çalışırsın bahçende. Yılın 6 ayı sıcaktır buralar (M8, 2014)”

“Geldik şehre iş aradık. Ben şanslıydım ilk başta. Sanayide iş buldum. Ama barınamadım. Suriyeliler var daha ucuza çalışıyor hem senin gibi dik başlı değiller dedi kovdu beni patron. Sonra bir fabrikaya girdim. Hırsız dediler, sen çaldın kaybolan malzemeyi dediler. Çalışıyorum ama 1 sene kalamadım daha gittiğim yerde. Önceden bir şeyler toplar, geçinirdik. Arabayı satınca işimizi de yapamaz olduk. En azından kendi işimdi. Ah param olsa bahçeli eve çıkar yine hurda toplarım. Önümü görebiliyorum hiç yoktan. Buralarda çalışıp hırpalanmaktan iyidir. Ne kadar çalışır ne kadar hurda toplarsam o kadar kazanırım. Canım ister yatarım canım ister gezerim. Özlüyorum o günleri. Aldığım paranın yarısı kiraya gidiyor. Eve baksan küçücük daire.(M2, 2017).”

“ Demircilik yapardım. 10 sene önce olsa altın bilezikti bu meslek. Şimdi evi yıkınca dediler ki senin bahçedeki dükkan kayıtlı değil. Buna para veremeyiz dediler. Dükkanımı yıktılar, çalışacak yer göstermediler. Şimdi o dükkan dediğin yerden ben 3 çocuk okutuyordum. Gel bak o zaman çocuklara. Neden okula yollamıyorsun diyorlar. Neden açsın diye soran yok. Evi de yıktılar dükkanı da yıktılar bizi de yıktılar (M6, 2017).”

“Kalaycılık eski mahallelerde olurdu. Kadınlar şimdi ya çalışır evde olmaz ya da yüzümüze bakmazlar. Hep apartman olunca buralar kimse kalaycılığa gitmiyor artık. Nerede yapacaksın. Binanın önüne otursan yarım saate kalmaz kovarlar. Ne yarım saati 5 dakika duramazsın. Zaten kimsenin kalaylanacak tenceresi yok artık. Ama gecekondular mahallesi buldun mu iş yapardın. Kaldı mı gecekondular mahallesi. Belki köylerde, kasabalarda. Ona da gidecek araba lazım (M10, 2017).”

“Sepetçilik yapacaksın arazin olacak. Sopa (sepet yapımında kullanılan hammadde) bulacak yerler olacak yakınlarda. Şimdi ben sepet yapıyorum evde. Zaten her yerde yatak var. Salonun ortasına bir sofra bezi serdik. Ben orada çalışıyorum. Yazın balkonda çalışıyorum. Ne için çalışıyorum. Plastik sepeti ucuza satınca adam benim sepetler elde kalıyor. Eskisi gibi çokta üretemiyorum buralarda. Bahçe olunca çalışırdım. Şimdi hiç içimden gelmiyor. Hele kışın. Tek güzel yanı artıkları yakarız sobada. Kombili evde soba yakan anca Romanlardır. Satamadığın sepetle nasıl fatura ödeyeceksin. Satamadıklarını at sobada bari ısınırsın (M12, 2017).”

Romanların düzenli işlere sahip olamamaları toplumsal entegrasyon anlamında da sorunlara yol açmaktadır. Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri (2011) isimli çalışmada

bu soruna dikkat çekilmiştir. Çalışmada Romanlara atfedilen mesleklerin çevre yerleşimlerle ilişkileri zayıf Roman mahallerinde sürdürülmesinin bu mahallelerin birer Getto görünümünü kazanmasına neden olduğu vurgulanmıştır. Proje kapsamında yapılan alan araştırmasında toplumun diğer kesimleriyle entegre olmuş bireylerin çoğunlukla Roman mahallerinin dışında yer alan işlerde çalışan bireyler oldukları vurgulanmıştır. Buna göre Romanlara yönelik olarak yürütülecek toplumsal entegrasyon projelerinin merkezinde istihdam olanaklarının artırmaya yönelik politikaların olması gerektiği ifade edilmiştir (Akkan vd., 2011: 98-100).

Çalışma hayatında ayrımcılık

Yaşadıkları bölgelerde genellikle güvencesiz işlerde çalışan Romanların karşı karşıya kaldıkları ayrımcılık kendilerine sunulan işler ve toplumda yer edinmiş Roman algısıyla benzerlik göstermektedir. Hurdacılık, hamallık, kağıt toplayıcılığı gibi toplumsal algıda Roman mesleği olarak yer edinmiş meslekler Romanların toplumsal statülerini ortaya koymaktadır. Bu işler genel olarak toplumda bireylerin yapmaktan kaçındığı hatta yapılırken görmek dahi istemediği işler olarak görülmektedir. Örneğin Antakya'da hurdacıların şehre girişlerinin engellenmesi, Konya'da bohçacılığın yasaklanmaya çalışılması, İzmir Bergama'da Romanların mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştırıldıktan sonra şehirde istenmemesi Romanların şehir yaşamında görünür olmalarından duyulan rahatsızlığı göstermektedir. Romanların istihdam piyasaları ile ilişkileri dışlanma ve ayrımcılığı da içinde barındırmaktadır. Bu durum sadece çalışma ilişkilerinde değil sosyal bağların zayıflaması neticesinde tüm yaşam alanlarında dışlayıcı ve ayrıştırıcı bir anlayışa zemin hazırlamaktadır (Akkan vd., 2011: 51-52).

Çalışma hayatında karşılaştıkları ayrımcılığa yönelik katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“ Kim iş verecek ki sana. Git söyle ben şu mahalleden geliyorum diye bak bakalım ne diyecekler. Çalışmaz bunlar, hırsızlar, uyuşturucu içerler, insanlara rahatsızlık verirler derler. Ben ayrılacağım mahalleden. Bırakacağım toplayıcılığı. Ama nasıl iş buluruz, nasıl geçiniriz Allah kerim (M3, 2014).”

“Yıksınlar evleri. Nasıl işe gireceğiz bakalım. Bundan 3 yıl önce bütün yaz iş baktım ben. Adam soruyor daha önce ne iş yaptın diye. Bizimkisi meslek değil ki. Çöpten artık toplarsın. Şimdi fabrikaya gittiğin de ben iyi çöp toplarım mı diyeceksin. Mahallede aç kalmazdık. Ama yıkılınca ya temizlikçilik yaparız ya getir-götür işleri. Kapıya güvenlik bile koymazlar bizi. Ya da arka plana atarlar. Görenler çingene görünce rahatsız olmasın diye düşünürler. Hepsinin niyetini anlıyoruz iş görüşmelerinde (M4, 2014).”

“Hangi mahalledensin diyorsa niyeti bellidir patronun. Seni işe almamak için yalan söyler durur. Buralardan ayrılısak ne olacak. Seçimlerde geldiler buraya partilerden. Size iş bulacağız, devlet size iş verecek dediler. Seçim bitti gelen giden yok. Gelen var ama anca müteahhitler geliyor. Şurayı şöyle yıkarız burayı böyle yaparız diye konuşur dururlar. Kendileri zengin olacaklar (M9, 2014).”

“Yanımda çalışan adamdan daha az para alıyorum. Bakarsan aynı işi yaparız. Hatta o 1 çalışırsa ben 2 çalışırım ki işimden olmayayım. Şimdi ayrımcılık dediğin bu değil mi? Çalıştığının karşılığını vermiyorsa yani başkasına verdiğini sana vermiyorsa o zaman ayrımcılıktır (M3, 2017).”

“Sepetçi diyorlar bana işyerinde. Eski işimizi dalga geçmek için ağızlarına alırlar. Sepetçilik ayıp sanki. Eski hali olsa bir dakika düşünmem yine sepet örerim. Ama ne yer var işi yapacak ne de sepetler para eder eskisi gibi. Duymayacaksın, kulaklarını tıkayıp çalışacaksın ailen için (M7, 2017).”

“Roman isen hayat zor dışarılarda. Kendi mahallende herkes Romandı. Ama burada sana çingene derler. Kötü kokarmışız diye iş vermezler. Yikanınca bile geçmez kokusu. En güzel elbiselerimle gittim görüşmeye. Ama tenin esmer. Ya Kürt derler ya Roman görür görmez. Kürtlerle görüşürler ama Romansen ne anlatsan dinlemez seni. Gel sen topla o kadar kartonu-kağıdı çöpten. Topladıklarımı götürdüm 2 adım öteye yıktım. Zabıta geldi burası başkasının arazisi diye. Dedim siz benim arazimi aldınız, nerede çalışayım? Sanki devlet bedava aldı, parasının verdi diyorlar. Verdi parasını verdi ama kaç para verdi sormazlar hiç (M13, 2017).”

Romanların kamu sektöründe, sağlık - eğitim gibi alanlarda ya da polislik, askerlik gibi mesleklerde çalışma oranı oldukça düşüktür. Geleneksel önyargıların ve eğitim seviyesindeki düşüklüğün neden olduğu bu durum düzenli işlerde çalışan Romanların yaşadıkları mahalleleri ve Roman kimliklerini gizlemeye çalışmalarına da sebep olmaktadır (Marsh, 2008: 57).

Benzer ayrımcı uygulamalar çeşitli Avrupa ülkelerinde de görülmektedir. Avrupa Birliği Konseyinin 2004 tarihli raporuna göre Çek Cumhuriyeti'nde yapılan araştırmada ülkede yaşayan Romanların %61'inin iş görüşmelerinde ayrımcılığa maruz kaldıkları ifade edilmiştir. Rapora göre yasalarla engellenmeye çalışılmasına rağmen etnik kökenli bu ayrımcılığın birçok Avrupa ülkesinde de sürdüğü belirtilmiştir. Slovakya'da raporun yayınlandığı dönemde Romanlar arasında tahmin edilen işsizlik oranı %87.5 olarak belirtilmiştir. Aynı dönemde bu ülkede genel işsizlik oranı %14.2 olarak görülmektedir (EC, 2004: 23-24).

Türkiye'de etnik kökene dayalı veri toplanmaması nedeniyle Romanlar arasındaki işsizlik oranlarına dair sağlıklı veriler bulunmamasına rağmen yapılan alan araştırmaları neticesinde Romanların iş başvurularında ya da çalışma yaşamında ayrımcı uygulamalarla karşılaştıkları ve düzgün iş sahibi olmak yönünde engellerle karşılaştıkları belirtilmiştir (EC, 2010: 16-18).

Sosyal dışlanma

Sosyal dışlanma eşitsizlik, işsizlik, yoksunluk ve yoksulluk gibi kavramlar yardımıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. İşsizlik ve yoksulluk gibi sorunlar hemen her toplumda ve dönemde karşılaşılan sorunlar olmakla birlikte sosyal dışlanmanın boyutu toplumdaki bireylerin yaş, cinsiyet, etnik köken, dini ve ideolojik inançları gibi değişkenlere bağlı olarak değişmektedir. Sosyal dışlanma toplumsal faaliyetlere katılma ve sağlıklı toplumsal ilişkilerin gerçekleşmesi konusunda karşılaşılan güçlüklerin sonucudur. Sosyal dışlanma genel olarak bireylerin toplumla bütünleşmesini sağlayan ve kendi geleceğini temin altına almasını için gerekli gereksinimlerden yoksun kalması neticesinde toplumsal bağlarının zayıflaması ve sivil, siyasal, ekonomik, sosyal haklarından mahrum kalması süreci olarak tanımlanabilir (Sapanca, 2003: 19-20).

Byrne'a (1999: 12) göre sosyal dışlanma sosyal güvenceden yoksun bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel kaynaklara erişememesi neticesinde ortaya çıkan ve toplum ile bağların kopmasıyla sonuçlanan bir sorundur.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) sosyal dışlanmayı, birey ve toplum arasındaki bağların gittikçe zayıfladığı çok boyutlu bir süreç olarak tanımlamaktadır. Buna göre bu süreçte etki eden unsurlar arasında olumsuz çalışma koşulları, düşük ücretlerle çalışma, etnik ve kültürel farklılıkların yanı sıra yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve engellilik durumu gibi değişkenler gösterilmektedir. Ayrıca sosyal dışlanma bireysel bir durum olabileceği gibi belirli bir hanehalkının ya da toplumun geneline göre farklı siyasi, dinin, etnik özelliklere sahip toplulukların dışlanması şeklinde de ortaya çıkabilir (WHO, 2008: 7-8).

Sosyal dışlanmanın etkileri ve boyutları belirli aşamalarda farklı biçimlerde kendini göstermektedir. Bunlardan ilki yeni iş bulma ümidinin kalmadığı uzun süreli işsizlik hali neticesinde ortaya çıkan işgücü piyasalarından dışlanmadır. İkincisi yoksulluğun genel bir biçimde hissedildiği ekonomik dışlanmadır. Üçüncü aşama ekonomik yetersizliklere bağlı olarak karşılaşılan sosyal ve kültürel dışlanmadır. Tüm bunların gerçekleşmesi halinde sosyal ilişkilerin zayıflaması neticesinde toplumsal hayattan kopuşlar ve tecrit gerçekleşmektedir (Sapançalı, 2003: 23-24).

Günümüz toplumlarında istihdamın daralan yapısı ve işsizlik oranlarındaki artış ücret düzeylerinde istihdam biçimlerinde önemli etkiler yaratmıştır. İşsizlik sürelerinin uzunluğu ekonomik imkanlardan yoksun olma neticesinde sosyal ve kültürel alanlarda bireylerin dışlanmasına neden olmaktadır. Ancak atipik çalışma biçimlerinin ve işgücü arzındaki fazlalığın ücretler üzerinde yarattığı baskılar çalışanlarında yoksullaşarak sosyal dışlanma sorunuyla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır (Sapançalı, 2003: 149).

Türkiye’de Romanlara karşı açık ya da örtük bir biçimde ifade edilen önyargılı bir bakış dikkat çekmektedir. Anbarlı (2007:151) tarafından İzmir Romanları üzerinde yapılan alan araştırmasına göre katılımcıların %76’sı Romanlarla aynı mahalle içerisinde yaşamak istemediklerini belirtmişlerdir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) tarafından yapılan bir diğer araştırmaya göre Roman katılımcıların %18’i Roman olmayanlar tarafından dışlandıklarını belirtmişlerdir (İBB, 2004: 18).

Sosyal dışlanma konusunda katılımcı görüşleri şu şekilde ifade edilmiştir:

“Hurdacı demek dilenci demek onların gözünde. Sanki çalışmıyorum da çalışıyorum sokaktan hurdaları. İnsanların çöpe attıklarını topluyorum. Söyle bana şimdi ne farkı var fabrikada çalışan adamın yaptığı işle bunun. İkisi de helal değil mi? Ama mahalleden dışarı çıkınca hurdacı dediğin adam çingenedir, hürsüzdür gözlerinde (M2, 2014).”

“Dışarıda iş bulamazsan budur dışlanma. Herkes bu mahallede yaşasın. İyisi kötüsü şu mahallenin içinde kalsın. Bize dokunmayan yılan bin yaşasın derler idi. Ama şimdi yıkılınca buralar mahalleden dışarı çıkacak insanlar. O zaman görün bak. Okullarında istemezler. Mahallerinde satış yaptırmazlar. Çöpünü bile sana toplatmaz. Sen Romanlara böyle yaparsan biz nasıl yaşarız şu mahallenin dışında. Şu körü bizim sınırimızdı (mahalle girişinde derenin üstünde yer alan köprü). Şimdi onu da yıksınlar. Bakalım biz nasıl karışacağız içlerine (M5, 2014).”

“Ben hiç bilmem dışarıda bana normalmiş gibi davransınlar. Çocuklara da karıma da aynı davranırlar. Buraları yıktım yaptım demek kolay. Ama hiç kimsenin yıl boyu işi yok burada. Yağmur çamur oldu mu çalışamazsın sokakta. Ya da az çalışırsın. Ne olacak gidince buralardan. Benim yüzüme bakıp konuşmayan adam bana iş mi verecek? Devletin ne beni ne mahalleyi düşündüğü var (M10, 2014).”

“Fabrikaya girince kimse konuşmadı benimle. Bir tane daha çingene çocuk vardı. Yemeklere bile hep onunla gittim. 5 dakika ortalıkta bulamasalar yine ne halt yiyorsun diyor patron. Allah var abi bir tane vukuatım olmadı o fabrikada. Ama dinlemiyorlar. Dinlemezsen nasıl anlayacaksın (M2, 2017).”

“Bizim oğlan okudu liseye kadar. Aldılar işe başta. Sonra ağlayarak geldi koca adam eve bir gün. Baba taşınalım buradan dedi. Taşındık evleri yıkınca ama yine aynı. Mahalleden taşınunca Romanlık bitmiyor ki. Sen hayat boyunca Romansın (M8, 2017).”

“Konuşsan yalan söyler derler. Susunca ne düşünüyorsun diyorlar. Ama ben biliyorum. Ne düşünüyorsun deyince neler kuruyorsun kafanda demek o. Yani ne hinlik yapacaksın demek istiyor. Başkasına sorsa kibar sorar soruyu. Ama Roman olunca hop baksana diyor sana. Bakarım ben alınmam da böyle şeylerden. Ama sana ayrı başkasına ayrı olunca dışarıda hissediyorsun kendini. Sigaraya çıkmak için yerime adam bulamıyorum bekleyecek. Akşama kadar içmiyorum sigara falan (M9, 2017).”

Mekansal ayrışma temelde sosyal dışlanmanın başladığı yerdir. Roman mahalleleri için de geçerli olan bu durum mekansal damgalanmayı da beraberinde getirmektedir. Damgalanmış Roman mahallelerinde yaşayan bireyler mahalle dışına çıktıkları andan itibaren belirli ön yargılarla karşılaşmaktadır. Bu durum Romanlar için Roman mahallerinin dışında bir hayat sürmeyi zorlaştırmakta ve sosyal dışlanmaya zemin hazırlamaktadır (Akkan vd., 2011: 24). Romanlara yönelik etkin sosyal politikaların üretilebilmesi için onların karşılaştıkları sosyal dışlanmanın çok boyutlu ve dinamik yapısının yapılan alan araştırmalarında doğru analiz edilmesi gerekmektedir. Bu analizlerin Roman mahallelerinin kendine özgü yapısını ve çevreleriyle olan ilişkilerini açıklar nitelikte olması beklenmektedir. Romanların çevreleriyle ve kamu kuruluşlarıyla olan ilişkilerinin doğru anlaşılması önemlidir. Yoksulluk odaklı yapılan çalışmalarda yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın mekansal etkileri araştırılmalıdır. Yaşadıkları Roman mahallelerinin fiziki yapısı ve çalıştıkları işler uzun süreçler neticesinde ortaya çıkan sosyal dışlanışlığın önemli göstergeleri arasındadır (Akkan vd., 2011: 27).

Enformel sektörde istihdam

Düzenli bir gelire, güvenceli işlerde çalışma olanaklarına sahip olamayan Romanlar geçimlerini sağlamak için ağırlıklı olarak Enformel sektörde çalışmaktadır. Romanlar arasında sosyal güvenlik kapsamında çalışanların sayısı oldukça azdır. Söz konusu meslekler çoğu zaman mevsimlik, yarı zamanlı ya da kayıt dışı işleri kapsamaktadır (Marsh, 2008: 57).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Romanlar müzisyenlik ve nalbantlık dışında kuyumculuk, demircilik, ayakkabıcılık, dericilik, terzilik, kasaplık hatta subaylık ve doktorluk gibi toplumda saygı gören mesleklerde çalışmıştır (Marushiakova ve Popov, 2006: 44-46). Ancak günümüzde sahip oldukları hamallık, hurdacılık, kalaycılık ve sepetçilik gibi meslekler için aynı durumdan bahsetmek güçtür (Yağlıdere, 2011: 54). Roman meslekleri özellikleri gereği daimi nitelik taşımamaktadır. Bu işler doğası gereği mevsimsel etkilerden yoğun biçimde etkilenmektedir. Bu durum çalışma karşılığında elde edilen gelirinden yılın belirli dönemlerinde yoksun olmayı beraberinde getirmektedir. Hurdacılık, hamallık, çiçekçilik, kağıt toplayıcılığı, kalaycılık ve bohçacılık gibi mesleklerin özellikle kış mevsiminde yapılmasının zor olması bu mesleklerden düzenli bir gelir elde edilmesinin de güçleştirmektedir. Bu durum benzer mesleklere sahip Romanları geçimlerini sağlayabilmek adına sosyal yardımlara bağımlı kılmaktadır (Akkan vd., 2011: 90).

İstihdam edildikleri işlerin durumu konusunda katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Beş kişi çalışır evde. Sadece bizim oğlanın sigortası var. Allahtan onu karşıdaki (karşı mahalledeki ilköğretim okulu) okula yollamışız da gitti iş buldu kendine. Zaten bizim mesleklerin sigortası olmaz. Dışardan yatırıyım desen (isteğe bağlı sigortalılık) her ay ödeyemezsin devlete. Mahalle gidince (yıkılınca) nasıl olacak bakalım. Yine ne kadar pis iş var bize verecekler. Onu da verirlerse (M1, 2014).”

“Ya kendi işini yapacaksın ya kötü işlerde çalışacaksın. Bak bakalım 1 tane emekli var mı bu mahallede. Eskiden hastanede bakmazdı sigortası

olmayana. Şimdi en azından hasta olsan bakıyorlar. Ben ömrüm boyunca sigorta nedir görmedim. Ama buradaki hurdacısı, sepetçisi hepsi gidecek buradan. Gidecekte sahiden iş bulacaklar sanki. Adam seni kayıt eder mi (sigortalı çalışmadan bahsediyor)? Roman çalıştırıyorum diye hepsi kayıtsız çalıştırıyor. Sen sigortanın kaç para olduğunu biliyor musun demiş komşuya patronu. Maaşına ekleyim sigorta parasının demiş. Nasıl eklemişse. Çocuk hala asgari ücretle çalışıyor (M12, 2014)."

"İlk ayrılınca mahalleden sigortalı iş buldum. Bana öyle dediler. Sonra bizim oğlan baktı internetten. Baba sigortan hiç yatmamış dedi. Sordum işverene geriden gelir dedi. Ben anlamam artık. Günahı varsa boynuna (M1, 2017)."

"1 yıl oldu mahalleden ayrılalı. Önce işi bulacaksın sonra sigorta soracaksın. Ben sigorta bile istemem artık. Aç adam ne etsin sigortayı (M5, 2017)."

İBB tarafından İstanbul'daki Romanlar üzerinde yapılan alan araştırmasında katılımcıların %40.5'inin düşük gelirli serbest meslek sahibi oldukları dikkat çekmektedir. Ayrıca katılımcıların %90'ı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna mensup değildir (İBB, 2004: 73-81).

EDROM, ERRC ve HYD'nin yaptığı alan araştırmasına göre Türkiye genelinde Romanların çoğunun iş güvenliğinden yoksun, mevsimlik, sosyal güvencesi olmayan ve vergi ödenmeden sürdürülen işlerde çalıştıkları tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada iş bulamayan Roman gençlerin kaçak sigara satışı yapmak için işportacılık yaptıkları tespit edilmiştir. Araştırma sırasında oranları açıklanmamasına rağmen gençlerin bir kısmının esrar satışı yaparak geçimlerini kazandıkları belirtilmiştir. Bu gibi yasal olmayan işlerde çalışan gençlerin önemli bir kısmının düzenli bir gelirden yoksun bireyler arasında yer alması çalışmanın dikkat çekici noktaları arasındadır (EDROM vd., 89).

Avrupa Birliği Konseyi 2001'de Romanların ekonomik ve istihdam durumlarını geliştirilmesine yönelik bir rapor yayınlamıştır. Bu raporda Türkiye'deki Romanların istihdam durumlarının düzeltilmesine yönelik sunulan öneriler arasında; ulusal istihdam ofisleri aracılığıyla çalışma hayatında ayrımcılığa karşı önlemlerin alınması ve uygulanması, Romanların işgücü piyasasında yaşadıkları sorunlara karşı gerçekçi istatistikler toplanması, merkezi ve yerel yönetimlerin Romanlara yönelik projelerde işbirliği halinde çalışması ve Romanlara yönelik mesleki eğitim programlarında ihtiyaçların doğru tespit edilmesi gibi öneriler bulunmaktadır. (www.wcd.coe.int).

Ağır çalışma koşulları

Romanların sağlık durumlarına ilişkin resmi sayısal veriler bulunmasa da yoksulluk ve olumsuz barınma koşulları gibi sorunlar düşünüldüğünde tıbbi sorunlarla sıkça karşılaştıkları öngörülebilir. Marsh'ın (2008: 57) Türkiye Romanları üzerinde yaptığı araştırmaya göre barınma koşullarının sağlıksız oluşu ve alkol, sigara kullanımının yaygınlığı Romanlar arasında bunlara bağlı olarak gelişen hastalıkların sayısını artırmaktadır. Özellikle Roman kadınlar arasında bu tip hastalıkların görülme oranının ulusal ortalamaya göre yaklaşık dört kat daha fazla olduğu belirtilmektedir. Kadın sağlığı alanında genç yaşta doğum yapma ve yeterli beslenememe gibi nedenlerden dolayı ciddi sağlık problemleriyle karşılaşmaktadır. Erkekler arasında da güvensiz ve sağlıksız koşullarda çalışmaktan dolayı meydana gelen iş kazaları ve meslek hastalıkları yaygındır.

Çalışma koşullarına ilişkin katılımcı görüşleri şu şekilde ifade edilmiştir:

“Topladığın çöpten ya hastalık kaparsın ya da kokarsın. Ben 10 saat yürüğümü bilirim sokaklarda. Aldığın para akşam tencereyi kaynatmaz (M3, 2014).”

“Git çalış bahçede (peyzaj işleriyle uğraşılıyor). Yılanı var böceği var. Sanarlar ki Roman diye bunları yılan ısırılmaz. Yılan bile bize daha çok saldırıyor (M13, 2014).”

“Hamallık yaptırıyorlar fabrikada. Zaten ne kadar hamal varsa bizim Romanlardır. Adapazarı'nın yükünü hep bizim oğlanlar taşır (M15, 2014).”

“Düzenli işe gir rahat edersin dediler. Mahalle yıkılınca dışarıda çalışmaya başladım. Ama önceden yorulunca bırakırdım çöp toplamayı. Şimdi başında bekleyen eksik olmaz. 5 dakika durdun mu Romanlar tembel zaten derler. Roman dediğin hiç yorulamaz ya (M3, 2017).”

“Demirciliği severdim. Bize yetecek kadar ocağımızı tütürürdü. Şimdi asgari ücret diyorlar. Asgarisi kime asgari ki. Günde 12 saat çalışan adama niye az para veriyorsun. Hem tüm ağır işleri ben yapayım hem en az ben kazanayım. Ayaklarım tutmaz oldu 6 ayda şurada. Yıkmasalardı dükkkanı bir an düşünmezdim. Hasta edecek bu iş beni (M6, 2017).”

İstanbul Tophane, Dolapdere, Tarlabası ve Kuştepe çevresindeki hastanelerde yapılan bir araştırmaya göre Romanlar arasında kronik solunum yolu hastalıklarının oldukça sık görüldüğü tespit edilmiştir. Romanların bu tip hastalıkların görüldüğü toplam sayının üçte birini oluşturdukları belirlenmiştir (EDROM vd., 2008: 99).

Avrupa Birliği Konseyine göre Türkiye'deki Romanların sağlık sorunlarının giderilmesiyle barınma ve istihdam koşullarının iyileştirilmesi arasında önemli bir etkileşim vardır. Buna göre sağlıklı çalışma koşulları ve güvencesiz istihdam bir takım sağlık problemlerinin yaşanmasını da beraberinde getirmektedir. Hijyen, beslenme olanaklarındaki kısıtlılıklar ve yeterli sağlık bilincinin olmayışı Romanların sağlık durumlarının olumsuz etkilemektedir (EC, 2010: 25-27).

Romanların çalışan yoksulluğu

İstihdam piyasalarıyla ilişkilerinde bireyin işinin düzenli bir gelir getirmemesi ve güvencesiz olması onları yoksulluk sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Romanların en temel sorunlarından birinin işsizlik olduğu, istihdam piyasalarında yer bulan Romanların da genellikle güvencesiz ve mevsimlik işlerde çalışmaları onları yoksulluğun başka bir türü olan çalışan yoksulluğuyla karşılaştırmaktadır. Genellikle yaşadıkları şehirlerin en yoksul mahalleri arasında bulunan yerlerde yaşayan Romanların bu durumu düzgün işlere erişimle yoksulluk arasındaki bağın Roman topluluklarında yoğun biçimde hissedildiğini göstermektedir (Akkan vd., 2011: 49).

Ringold, Orenstein ve Wilkens'in (2003: 4) Dünya Bankası için yaptığı bir araştırmada küreselleşme sürecinde Merkez ve Güneydoğu Avrupa'nın sosyo-ekonomik durumunu incelemişlerdir. Araştırmada Romanlarda yoksulluğun kendine özgü yapısı ve açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre Bulgaristan, Macaristan ve Romanya gibi Roman nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde anketler yapılarak Romanlar ve Roman olmayanlar arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Anket sonuçlarına göre Romanya ve Bulgaristan'da Roman nüfusunun yaklaşık %80'i günlük 4.3\$'lık uluslararası yoksulluk sınırının altında gelir elde etmektedir. Roman olmayanlar arasında bu oran iki ülkede de %35-40 aralığındadır. Macaristan'daysa Romanların yaklaşık %40'ı günlük 4.3\$ altında gelir elde ederken Roman olmayanlar arasında bu oran %5 civarındadır (Ringold vd., 2003: 1-3). Araştırmada ayrıca Romanların yüksek yoksulluk oranlarının yanında gelecekte yoksulluk riskiyle karşılaşmalarının daha muhtemel olduğu ve yoksulluktan kurtulma olasılığının daha düşük olduğu tespit

edilmiştir. Romanların yoksulluk riski karşısındaki bu savunmasız durumlarının; düşük eğitim düzeyleri, nitelik gerektirmeyen düzensiz işlerde çalışmaları ve işverenler tarafından gerçekleştirilen ayrımcı politikalar gösterilmektedir.

Tablo 1.

Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'da Romanların ve Roman Olmayanların Günlük 2\$'lık Yoksulluk Oranları

Ülkeler	Günlük 2\$'lık Yoksulluk Oranı % (Romanlar)	Günlük 2\$'lık Yoksulluk Oranı % (Roman Olmayanlar)
Bulgaristan	41.1	4.1
Romanya	37.6	7.3
Macaristan	6.6	0.5

Kaynak: Revengavd, (2002): 13

Tablo 1'de Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'da Romanların yoksulluğu üzerine yapılan alan araştırmasına ilişkin bilgiler verilmiştir. Buna göre Bulgaristan'da Romanların %41.1'i günlük 2\$'lık yoksulluk sınırının altında gelir elde etmektedir. Romanya ve Macaristan'da bu oran sırasıyla %37.6 ve %6.6'dır. Roman olmayanlardaysa Bulgaristan'da bu oran %4.1, Romanya'da %7.3 ve Macaristan'da %0.5 olarak tespit edilmiştir.

İnciroğlu'na (2007: 55-56) göre farklı tarihsel ve ekonomik çevrelerde yaşamalarına rağmen Güney Doğu Avrupa ve Türkiye'deki Romanların yaşam koşulları arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Buna göre nüfuslarında oransal olarak önemli miktarda Roman yaşayan bu ülkelerde yapılan araştırmalara ilişkin veriler Türkiye'deki Romanların durumu hakkında fikir sahibi olmamıza yardımcı olacaktır.

Yapılan araştırmalara göre Romanların çalışma hayatlarında üst kademelerde bulunmayışı, politik anlamda temsil kabiliyetlerinin düşük oluşu ve yeterli düzeyde örgütlenmeyişi onları çalışma ilişkilerinde dezavantajlı konuma getirmektedir. Bu dezavantajlı konum Romanların istihdam piyasalarından kendilerini soyutlamalarına neden olmaktadır. Bu durum Romanların kendilerine özgü meslekler benimsemelerine zemin hazırlamaktadır. Roman meslekleri olarak adlandırabileceğimiz işlerin sosyal güvenceden yoksun, düzenli gelir sağlamayan ve genellikle sağlık açısından güvenlik içermeyen meslekler oluşu onları çalışmalarına rağmen yoksullaştırmaktadır (Ringold, Orenstein, 2013: 4-5).

Yontar (2007) tarafından İzmir'de yaşayan Romanlar üzerinde yapılan alan araştırması Romanların yoksulluk sorununa dikkat çekmektedir. Araştırmaya göre hanehalkı büyüklüğüne göre aylık ortalama açlık ve yoksulluk sınırları Romanlar arasındaki yoksulluğun boyutunu ortaya koymak açısından temel veriler olarak kabul edilmiştir.

Tablo 2.

Hanehalkı Büyüklüğüne Göre İzmir'de Yaşayan Romanların Açlık ve Yoksulluk Sınırına Göre Durumu

Hanehalkı Büyüklüğü (Kişi)	2005 Açlık Sınırı (TL)	2005 Yoksulluk Sınırı (TL)	Roman Hanelerinin Ortalama Aylık Geliri (TL)
1	85	206	210
2	128	311	455
3	162	393	467
4	191	464	456
5	217	528	496
6	242	588	498
7	266	646	243
8	289	702	278
9	308	749	267
10+	330	803	346

Kaynak: Yontar (2007): 203

Tablo 2'ye göre Romanlarda hane büyüklüğünün arttıkça yoksulluk riskinin yükseldiği görülmektedir. Buna göre 5 ve üzeri bireyin yaşadığı haneler yoksulluk sınırının altında bir gelire sahiptir. Hane büyüklüğü arttıkça toplam hane gelirlerinin açlık sınırına yaklaştığı görülmektedir.

Akkan, Deniz ve Ertan'ın (2011: 51-56) Türkiye genelinde Roman mahallelerinde yaptıkları araştırmada Romanların çalışan yoksulluklarına ilişkin bilgiler verilmiştir. Araştırmanın yapıldığı illerde enformel sektör dışında kalan istihdam sahalarına Romanların genellikle dahil olmadıkları tespit edilmiştir. Bu durumun 1990'lardan itibaren daha çok hissedildiği vurgulanmıştır. Örneğin; İzmir Bergama'da 1990'lara kadar yaklaşık 20 haneden Romanın çeşitli fabrikalarda istihdam edildikleri belirtilmiştir. Ancak bu yıllardan sonra küreselleşmenin de etkisiyle değişen istihdam yapısına Romanların ayak uyduramadıkları ve çalışma hayatlarına enformel sektörde devam ettikleri ifade edilmiştir. Bergama'daki Romanların günümüzde ağırlıklı olarak mevsimlik tarım işlerinde düşük ücretlerle çalıştıkları belirtilmiştir. Ayrıca bu bireylerin Bergama'nın önemli gelir kaynakları arasında bulunana Turizm sektöründen dışlandıkları vurgulanmıştır. Benzer bir durum Samsun'da da görülmektedir. Samsun'da kapatılan Kamu İktisadi Teşebbüslerinde çalışan Romanların bu dönemden sonra formel sektörde istihdam olanaklarının kısıtlandığı ifade edilmiştir. Bu durum Samsun'da yaşayan Romanların çalışma ilişkilerinin yaşadıkları Roman mahalleriyle kısıtlanmasına ve Samsun halkıyla olan ilişkilerinin zayıflamasına yol açmıştır. Konya ve Antakya'da yaşanan benzer durumlar Romanların ağırlıklı olarak kağıt toplama işlerinde çalışmalarına neden olmuştur. Araştırmaya göre Romanların bu işlerden kazandıkları gelir 2010 yaz dönemi itibarıyla ortalama 500-600 TL³ aralığındadır. Ancak bu gelir daimi olmaktan uzak olup yılın 5-6 aylık dönemini kapsamaktadır.

Ücret düzeylerine ilişkin katılımcı görüşleri şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bizim aldığımız para ne öldürür ne güldürür. Ama gitsen dışarıda elin oğluna çalışacaksın. Yine vermeyecek 2 kuruş para. Ne yapalım? Ölelim mi? 5 kişi çalışıyoruz. Aldığımız para 1 mühendisinkine erişmez (M1, 2014).”

“Yoksul gibi mi duruyoruz. Ne yoksulu açız, açıktayız neredeyse. Elalemin oğlunun yarısı kadar kazansam yeter bana. Ama yakınından bile geçmiyor. İnan ceplerime biriktirsem kazandığım parayı dışarıdan anlamazsın cebi dolu mu diye (M3, 2014).”

“Ne sen sor ne ben söyleyim aldığım parayı. Ama hani en az ücret var ya (asgari ücret). Onu bile bulmaz. Sigortasız adama ne para verecek (M12, 2014).”

“Bir daha gelirim dünyaya Allaha yalvaracağım beni patron yaratsın. Bütün ay ben çalışıyorum. Adamın arabasının benzini kadar değeri yok yaptığım işin. Ama işi biz yapıyoruz desem isyancı gibi konuşma derler hemen (M1, 2017).”

“Kendi işini de yapsan, başka yerde de çalışsan Roman olmanın sonu yoksulluk, fakirlik. Çalışınca başkası zengin olur. Ağzına bir iki lokma tıkıştırır ki konuşmayasın (M3, 2017).”

“Çok şükür halimize. Ama evler yıkılınca ne yaparsız bilmem. Burası benim hem evim hem işyerim. Bak yan komşular fabrikada iş buldular. Karısına

³Belirtilen dönem dikkate alındığında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) verilerine göre Temmuz- Aralık 2010 aralığında 18 yaşını doldurmuş bireyler için brüt asgari ücret 648 TL'dir (http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/csgeb/dosyalar/istatistikler/net_brut_asgari_uc)

verdikleri parayı duysan ağlarsın. Belki de gülersin herkes gibi (M12, 2017)”.

“Ben başkasının işinde çalışmayı bir şey sanırdım. Bebesine vermediği harçlığı bize maaş diye veriyor. Yere batsın işi de parası da ama çalışmak lazım abi. Ya çalışacaksın ya çalacaksın (M13, 2017).”

Romanların yoksulluk sorunu istihdamın yanı sıra sosyal yapının birçok katmanında kendini göstermektedir. Bu durum Romanların kendilerini toplumdaki konumlarından soyutlamasına neden olarak sosyal dışlanmaya zemin hazırlamaktadır. Coğrafi anlamda yaşanan mekansal soyutlanma Roman mahallelerinin dışa kapalı yapısını ortaya çıkarmaktadır. İstihdam piyasalarından soyutlanma enformel sektörde istihdam ve yoksulluk sorunlarına neden olmaktadır. Eğitimden soyutlanma yoksulluk sorununu nesilden nesile aktarılan bir sorun haline getirmektedir. Politik anlamda soyutlanmaysa Romanların sorunlarına ilişkin politikaların üretilmesinde katılımcı anlayış ortaya koymalarına engel olmaktadır (İnciroğlu, 2007: 58).

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma kapsamındaki Romanlarla özdeşleşmiş meslekler arasında; demircilik, hurdacılık, kağıt toplayıcılığı, hamallık, nalbantlık, ayakkabı boyacılığı, bakırcılık, kalaycılık, sepetçilik, elekçilik, seyislik, çiçekçilik, falcılık, müzisyenlik, bohçacılık gibi meslekler bulunmaktadır. Mahallede yaşayan Romanların kentsel dönüşümden önce yaşadıkları müstakil evlerin bahçelerini ayrıca bir depo ve işyeri olarak kullandıkları görülmektedir. Kentsel dönüşüm neticesinde apartman dairelerine yerleştirilen Romanların mesleklerini sürdürmekte mekansal zorluklarla karşılaştıkları ve kendi hesabına çalışmak yerine bağımlı çalışmaya yöneldikleri görülmektedir.

Elde edilen bulgulara göre; farklı kültürel yapıları, dış görünüşleri, Roman mesleklerinden bağımlı çalışmaya geçiş süreci bağlamında Romanların çalışma hayatında gerek iş bulma gerekse istihdam süreçlerinde Roman olmayan bireylere kıyasla ayrımcı uygulamalara maruz kaldıkları gözlenmektedir. Ayrımcılık özellikle iş arama süreçlerinde kendini göstermekte ve bu durum Romanları işsizlik sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır.

Kentsel dönüşüm neticesinde farklı bölgelere yerleşen Romanlar, Roman mahallerinin kendine özgü yaşam biçiminden uzaklaşarak Roman olmayan bireylerle apartman dairelerinde ikamet etmektedir. Bu durum gündelik yaşamlarında ve çalışma ilişkilerinde kendi yaşam biçimlerini sürdürmek isteyen Romanlarla Roman olmayanlar arasında sorunlara yol açarak sosyal dışlanmaya zemin hazırlamaktadır. Özellikle hurdacılık ve toplayıcılık gibi mesleklerle uğraşan Romanların at arabası ve hurda toplanan araçların apartmanların çevrelerinde muhafaza etmeleri komşularıyla sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır.

Kentsel dönüşümün etkisiyle Roman mahallerinde mesleklerini sürdüremeyen Romanlar piyasada bağımlı çalışan statüsünde iş bulmak konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum ve piyasanın aradığı niteliklerden yoksun Romanların büyük çoğunluğunun kayıt dışı olarak istihdam edilmelerine neden olmaktadır.

Piyasada iş bulmak konusunda zorluklar yaşayan Romanların düzgün işlere (decentwork) erişimde zorluklar yaşadıkları görülmektedir. Ücret, çalışma süreleri, iş sağlığı ve güvenliği, sosyal güvence yoksunluğu Romanların piyasada buldukları işlerin temel özellikleri olarak göze çarpmaktadır.

Düşük nitelik gerektiren işlerde, ağır çalışma koşullarında piyasada istihdam imkanı bulan veya halen mesleklerini icra eden Romanların kendilerini ve ailelerini geçindirecek bir gelir seviyesinde yoksun biçimde çalışmaları onları derinleşen bir yoksulluk sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Kentsel dönüşüm faaliyetlerinin bu

sorunu çözmek yerine istihdam piyasalarının taleplerine nitelik anlamında yanıt vermekten uzak konumda bulunan Romanların sorunlarını derinleştirdiği görülmektedir.

Bu bağlamda araştırma kapsamında elde edilen bulgular göstermektedir ki Romanların yaşam kalitelerini artırma amacı güden projelerin Romanların kendine has yaşam biçimleri düşünülmediği takdirde beklenen hedeflere ulaşması zor görünmektedir. Romanların istihdam edilebilirliklerini kuvvetlendirmeden gerçekleşen kentsel dönüşüm projeleri beraberinde yeni sorunların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu sorunların kalıcı bir zeminde çözümlenebilmesi ve gündelik kaygılardan uzak kalıcı etkiler bırakması ancak Romanların sosyal entegrasyonunu sağlamayı da içerir projeler üretilmesiyle gerçekleşebilir. Kentsel dönüşüm projelerinin sadece “konut temini” ve “konut kalitesinin artırılması” bağlamında düşünülmesi yapılan harcamalar ve beklenen faydalar çerçevesinde bazı sorunlara çözüm üretirken yeni sorunların oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Projelerin muhtemel sosyal etkileri düşünülerek hayata geçirilmesi kentsel dönüşüm bölgelerinde yaşayan bireylerin konut sahibi yapmaktan öte yaşam kalitelerini de sürdürülebilir bir zeminde artırılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- AKKAN, B. E., DENİZ, M. B., ERTAN, M. (2011), **Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri**, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Formu, İstanbul.
- AKSU, M. (2006), “Romanlar ve Kimlik Sorunu”, **İkinci Uluslararası Roman Sempozyumu: Romanların Yasal Durumu**, İstanbul.
- ANDREWS, P. A. (1992), **Türkiye’de Etnik Gruplar**, (Çev. Mustafa Küpüşoğlu), Tüm Zamanlar Yay., İstanbul.
- ARAYICI, A. (2008), **Avrupa’nın Vatansızları: Çingenerler**, Kalkedon Yay., Bursa.
- ASSEO, H. (2004), **Çingenerler Bir Avrupa Yazgısı**, (Çev. Onur Türkay), Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- BYRNE, D. (1999), **SocialExclusion**, Open University Press, Buckingham.
- Council of Europe, <http://hub.coe.int/web/coe-portal/roma> Erişim Tarihi, 10.03.2014.
- ÇSGB, http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/csgeb/dosyalar/istatistikler/net_brut_asgari_uc Erişim Tarihi, 17.04.2014.
- EC (2004a), **The Situation of Roma in an Enlarged European Union**, Brussels.
- EC (2010), **Türkiye’de Romanların Durumu Türkiye’de Çalışma ve İnsana Yakışır İş Sorunları**, Brüksel.
- EDROM, HYD, ERRC (2008), **Biz Buradayız Türkiye’de Romanlar Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi**, Mart Matbaacılık, İstanbul.
- ERRC (2012), **Türkiye- Avrupa Roman Halkları Merkezi Raporu Ülke Profili 2011-2012**, Budapeşte.
- ERRC (2012), **Türkiye- Avrupa Roman Halkları Merkezi Raporu Ülke Profili 2011-2012**, Budapeşte.
- FRASER, A. (2005), **Avrupa Halkları: Çingenerler**, (Çev. İlkin İnanç), Homer Yay., İstanbul.
- GIDDENS, A. (2013), **Sosyoloji**, (Çev. Mehmet Ali Sarı ve Hüseyin Özel), Kırmızı Yay., İstanbul.
- İBB (2004), **Sosyal Doku Projesi Araştırmaları-6, Romanlar**, Gökçe Ofset, İstanbul.
- İNCİROĞLU, E. A. (2007), “Genişleyen Avrupa’da Çingenerler: Orta ve Doğu Avrupa’daki Roman Yoksulluğunun Türkiye Romanları İçin Düşündürdükleri”, **Yeryüzünün Yabancıları Çingenerler**, (Haz.Suat Kolukırık), Simurg Yay., İstanbul.

- KAYA, İ. S. (2007), “Roman Mahallelerinde Yaşam Konut İlişkisi: İzmir Örnekleme”, **İzmir Büyükşehir Bütününde Romanlar**, (Ed. Zerrin Toprak, Ömür Özmen, Gökhan Tekniker), Nobel Yay., Ankara.
- KENRICK, D. (2006), **Çingeneler Ganj’danThames’e**, (Çev. Bahar Tırnakçı), Homer Yay., İstanbul.
- MARSH, A. (2008), “Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenelerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri”, **Biz Buradayız Türkiye’de Romanlar Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi**, (Ed. Ebru Uzpeder, SavelinaDanova, Sevgi Özçelik, Sinan Gökçen), İstanbul
- MARSH, A. (2008a), “Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni”, **Biz Buradayız Türkiye’de Romanlar Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi**, (Ed. Ebru Uzpeder, SavelinaDanova, Sevgi Özçelik, Sinan Gökçen), İstanbul.
- MARSH, A. (2008b), “Türkiye Çingenelerinin Tarihi Hakkında”, **Biz Buradayız Türkiye’de Romanlar Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi**, (Ed. Ebru Uzpeder, SavelinaDanova, Sevgi Özçelik, Sinan Gökçen), İstanbul.
- MARTINEZ, N. (1992), **Çingeneler**, (Çev. Şehsuvar Aktaş), İletişim Yay., İstanbul.
- MARUSHIAKOVA, E., POPOV, V. (2006), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Çingeneler**, (Çev. Bahar Tırnakçı), Homer Yayınları, İstanbul.
- Milli Eğitim Bakanlığı,
<http://ysop.meb.gov.tr/dosyalar/diger%20calismalar/Risk%20altindaki%20ocuklar%20calistay%20raporu.pdf> Erişim Tarihi, 12.05.2014.
- ÖZKAN, A. R. (2000), **Türkiye Çingeneleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.
- REVENGA, A., RINGOLD, D., TRACY, W. M. (2002), **PovertyandEtnicity: a Cross Country Study of Roma in Central Europe**, World Bank Press, Washington.
- RINGOLD, D., ORENSTEIN, M. A., (2013), **Roma in Expanding Europe BreakingthePovertyCycle**, World Bank Press, Washington.
- SAPANCALI, F. (2003), **Sosyal Dışlanma**, 9 Eylül Yay., İzmir.
- TOPRAK, Z., ÖZMEN, Ö., TENİKER, G. (2007), **İzmir Büyükşehir Bütününde Romanlar**, Nobel Yay., Ankara.
- TÜRKDOĞAN, O. (2013), **Türkiye’nin Etnik Yapısı Sosyolojik Bir Analiz**, Çizgi Kitapevi, Konya.
- ÜNALDI, H. (2012), “Türkiye’de Yaşayan Kültürel Bir Farklılık: Çingeneler”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, sayı.1, no.1., Batman.
- ÜRER, L. (2012), **Roman Olup Çingene Kalmak**, Melek Yay., İstanbul.
- WACQUANT, L. (2011), **Kent Paryaları**, (Çev. Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- WHO (2008), **UnderstandingandTacklingSocialExclusion**, Lancaster.
- World Bank, <http://go.worldbank.org/LGZN671T10> Erişim Tarihi, 07.04.2014.
- YAĞLIDERE, A. (2011), **İzmir Romanları, Yaşam-Kültür-Alışkanlıklar**, Ozan Yay., İstanbul.
- YANIKDAĞ, T. (2012), “Türkiye’de Yaşayan Romanların Sorunlarına Genel Bir Bakış”, **Roman Olup Çingene Kalmak**, (Der. Levent Ürer), İstanbul.
- YONTAR, İ. G. (2007) “İzmir’de Yerleşik Romanlarda Yoksulluk Olgusu”, **İzmir Büyükşehir Bütününde Romanlar**, (Ed. Zerrin Toprak, Ömür Özmen, Gökhan Tekniker), Nobel Yay., Ankara.
- YOORS, J. (2005), **Çingeneler**, (Çev. Hale Alpman), Chiviyazıları, İstanbul.